

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Кузьменко Анастасії Сергіївни «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері», подану на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми дослідження. Актуальність тематики дисертаційного дослідження зумовлена не лише внутрішніми соціально-економічними викликами, а й стратегічним курсом України на європейську інтеграцію, що передбачає гармонізацію національного законодавства із правом Європейського Союзу, впровадження європейських стандартів захисту прав споживачів, фінансової прозорості та безпеки ринку послуг. У контексті євроінтеграційних прагнень туристична сфера набуває особливого значення як індикатор відкритості держави, рівня її правової культури та спроможності гарантувати безпечне середовище для громадян і міжнародних партнерів. У довоєнний період Україна демонструвала стабільне зростання виїзного туризму, що супроводжувалося активною інтеграцією у світовий туристичний простір, розширенням безвізових режимів, збільшенням мобільності населення та участю українських туроператорів у міжнародному ринку послуг. Разом із цим поширення виїзного туризму зумовило появу нових криміногенних ризиків, пов'язаних із недобросовісною діяльністю туристичних агентств, шахрайством у сфері бронювання, фінансовими зловживаннями та транскордонними схемами протиправної діяльності. Зазначені тенденції актуалізували потребу у формуванні ефективних кримінально-правових і кримінологічних механізмів захисту прав туристів як споживачів послуг. У сучасних умовах, коли Україна набуває статусу держави-кандидата на вступ до ЄС і продовжує адаптацію свого законодавства до європейських стандартів, питання забезпечення кримінологічної безпеки туристичної сфери набуває додаткової ваги. Воно безпосередньо пов'язане з імплементацією директив ЄС

у сфері пакетних турів, фінансових гарантій туроператорів, захисту персональних даних та боротьби з економічною злочинністю. Таким чином, дослідження кримінально-правових та кримінологічних засад запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері є своєчасним, стратегічно важливим і відповідає як національним інтересам України, так і її євроінтеграційному вектору розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям виконано відповідно до Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021), Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 168-р), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454) та 2025–2029 роки (наказ МВС України від 21 травня 2024 року № 326).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація А. С. Кузьменко є одним із перших монографічних досліджень в якому реалізовано науковий підхід до формування кримінологічної безпеки туристичної сфери з визначенням шляхів запобігання кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення України. Найсуттєвішими з них вважаються наступні положення, що розроблено вперше, зокрема: запропоновано розглядати туристичну сферу як самостійний об'єкт кримінологічного аналізу, у межах якого злочинність носить міжгалузевий, транскордонний і кіберопосередкований характер, а її елементи зумовлюють розроблення системи кримінологічного реагування за кримінологічними рівнями (запобігання кримінальним правопорушенням) як складової реалізації

державної політики України в галузі туризму, яка ґрунтується на кримінально-правових ознаках кримінальних правопорушень; кримінологічних кількісних та якісних показниках й характеристиках причин, умов, особи-злочинця; заходах реагування на різних кримінологічних рівнях спрямованих на моніторинг туроператорських і посередницьких послуг, контроль фінансових потоків, а також виявлення та усунення криміногенних та віктимогенних чинників; на підставі узагальнення практики діяльності правоохоронних органів висвітлено класифікаційні ряди шахрайства у туристичній сфері на основі технології обману, що залежить від обраних схем з організації «туристичного бізнесу» та виду пропонованого туристичного продукту, наявності корупційних зв'язків з органами державної влади й управління, які мають відношення до видачі необхідних документів та здійснюють «прикриття» злочинної діяльності шахраїв, та від обраного способу вчинення кримінального протиправного діяння: 1) шахрайство, у якому ініціатором є безпосередній суб'єкт туристичного бізнесу; 2) шахрайство через створення підставних компаній, сайтів, агентств та маніпуляції в інтернет-середовищі; 3) шахрайство, пов'язане з документами, візами, страховками та діями постачальників послуг; узагальнені іноземні практики запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, які поєднують правові, організаційно-управлінські, інформаційно-аналітичні й технологічні інструменти виявлення та нейтралізації шахрайських схем на засадах цифрової безпеки, контролю за діяльністю посередників, страхових компаній і туроператорів, створення інтегрованих систем ризиків і спеціалізованих профілактичних програм (Австралія, Італія, Німеччина, США, Франція, Японія), дозволили сформулювати науково обґрунтовані пропозиції адаптації таких механізмів до української практики формування національної системи безпеки туризму в частині запобігання туристичним шахрайствам у післявоєнний період; визначено стратегічні напрями кримінологічної безпеки у сфері туризму з практичною реалізацією в Стратегії розвитку туризму, курортів України та запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері на період до 2036 року, які сприятимуть

підвищенню прозорості, стабільності та довіри до туристичного ринку, а також забезпечать ефективний захист прав і безпеки споживачів туристичних послуг із запровадження механізмів ліцензування та реєстрації суб'єктів туристичної діяльності, оцінювання їх фінансової стійкості та відповідальності; створення гарантійних і компенсаційних фондів; удосконалення систем державного контролю, нагляду, інспектування та аудиту; максимізація інформатизації та цифровізації туристичної галузі із використанням кібертехнологій, штучного інтелекту як інструментів забезпечення безпеки, якості обслуговування й запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму; системно-функціональний підхід до практичної реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері у вигляді: а) регуляторної діяльності – забезпечення належного обліку, звітності, аудиту та інспекційних перевірок суб'єктів туристичного ринку; б) безпекової діяльності – моніторинг, оцінка та прогнозування криміногенних ризиків; в) правоохоронної діяльності – проведення запобіжних заходів уповноваженими правоохоронними й контролюючими органами на основі інформаційно-аналітичного забезпечення щодо проявів шахрайства, корупції й тінізації туристичних послуг; г) громадського контролю – системна діяльність об'єднаних незалежних туристичних агентств, асоціацій і представників громадянського суспільства, спрямована на забезпечення прозорості, етичності та безпеки туристичної діяльності.

Повнота викладу наукових положень в наукових публікаціях дисертанта. Аналіз наукових праць А. С. Кузьменко свідчить про належний рівень повноти відображення основних положень дисертаційного дослідження у публікаціях за темою роботи. Ключові теоретичні висновки, концептуальні підходи до розуміння туристичної сфери як об'єкта кримінологічного аналізу, результати дослідження детермінантів кримінальних правопорушень, а також запропоновані напрями формування системи кримінологічної безпеки туризму знайшли своє системне висвітлення у фахових наукових виданнях.

Опубліковані статті відображають основні елементи наукової новизни

дисертації, зокрема положення щодо класифікації кримінальних правопорушень у туристичній сфері, характеристику їх латентності, аналіз цифрових викликів та обґрунтування стратегічних заходів запобігання. Зміст публікацій узгоджується з положеннями дисертаційної роботи та дозволяє простежити еволюцію наукового пошуку авторки, що свідчить про послідовність і цілісність дослідження. Крім того, результати дослідження були представлені на науково-практичних конференціях, круглих столах та інших фахових заходах, що забезпечило їх публічне обговорення та апробацію у професійному середовищі. Такий рівень наукової активності відповідає вимогам щодо відкритості результатів дисертаційного дослідження та підтверджує достатню повноту викладу його основних положень у наукових публікаціях.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджено у: практичній діяльності Національної поліції – при розробленні й удосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання шахрайствам у туристичній сфері; науково-дослідній сфері – для подальшого розв’язання проблемних питань та проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень, спрямованих на розвиток кримінального права та кримінології (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 20 жовтня 2025 р.); освітній процес – під час підготовки навчально-методичних матеріалів та викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 20 жовтня 2025 р.).

Зміст та оформлення дисертації. Дисертаційне дослідження складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (215 найменувань на 19

сторінках) та чотирьох додатків на 12 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 260 сторінок, із них основний текст дисертації – 214 сторінок.

Зміст дисертаційного дослідження характеризується системністю, концептуальною цілісністю та належним рівнем наукового опрацювання заявленої проблематики. Робота охоплює широке коло теоретичних, нормативних і прикладних аспектів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, що дозволило авторці здійснити комплексний аналіз відповідного явища з позицій кримінального права та кримінології.

Дисертація побудована логічно та послідовно: від визначення теоретико-методологічних засад дослідження та формування понятійного апарату – до кримінологічної характеристики сучасного стану злочинності у туристичній сфері та розроблення системи заходів запобігання. Такий підхід забезпечує взаємозв'язок між теоретичними положеннями й практичними рекомендаціями, що підвищує наукову переконливість роботи.

Позитивної оцінки заслуговує глибина аналізу детермінантів кримінальних правопорушень, зокрема з урахуванням воєнно-політичних, соціально-економічних та цифрових факторів, а також спроба інтегрувати кримінологічні напрацювання у стратегічні документи державної політики у сфері туризму. Дисертантка демонструє належний рівень володіння спеціальною юридичною термінологією, вміння працювати з науковими джерелами та матеріалами правозастосовної практики, що свідчить про сформоване наукове мислення.

У цілому зміст дисертації відповідає заявленій темі, меті та завданням дослідження, відзначається аргументованістю висновків і практичною спрямованістю рекомендацій. Робота справляє враження завершеного наукового дослідження, що має теоретичне та прикладне значення для розвитку науки кримінології та вдосконалення механізмів забезпечення безпеки туристичної сфери України.

Дисертаційна робота містить 4 додатки, розміщених на 11 сторінках, що включають:

- акти впровадження в освітній процес та науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ (додаток А);
- результати анкетування 154 працівників Національної поліції України, 38 представників ДАРТ, 98 громадян щодо проблемних питань запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері (додаток Б);
- аналітична довідка за результатами анкетування 154 працівників Національної поліції України, 38 представників ДАРТ, 98 громадян щодо проблемних питань запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері (додаток В);
- список опублікованих праць за темою дисертації (додаток Г).

Дотримання вимог академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертаційного дослідження дає підстави стверджувати, що під час його виконання авторкою дотримано вимог академічної доброчесності. У роботі здійснено посилання на використані нормативно-правові акти, наукові джерела, статистичні матеріали та результати правозастосовної практики. Цитування та звернення до наукових позицій інших авторів здійснено з належним зазначенням джерел, що забезпечує прозорість використаної інформації.

Структура тексту, стиль викладення матеріалу, послідовність аргументації та сформульовані висновки свідчать про самостійний характер виконаної наукової роботи. У дисертації не виявлено ознак неправомірного запозичення, фрагментарного копіювання чи некоректного використання чужих наукових результатів без належного посилання.

Бібліографічний апарат оформлено відповідно до встановлених вимог, що відповідає принципам наукової етики. Таким чином, дисертаційне дослідження виконано з дотриманням основних принципів академічної доброчесності, зокрема чесності, прозорості, відповідальності та поваги до інтелектуальної власності інших дослідників.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації. Щодо зауважень варто зазначити, що наукові праці подібного рівня, які охоплюють складну й багатовимірну проблематику, об'єктивно не можуть бути повністю позбавлені окремих дискусійних моментів. Разом із тим такі аспекти доцільно розцінювати не як недоліки, що знижують наукову цінність дослідження, а як напрями для подальшого розвитку й удосконалення наукової думки, серед яких варто виокремити наступні:

1. У дисертації аналізуються загальні тенденції функціонування туристичного ринку в період повномасштабної збройної агресії, однак фактично оминається проблема суттєвого скорочення виїзного туризму внаслідок чинних обмежень щодо перетину державного кордону для окремих категорій громадян. З огляду на те, що саме виїзний туризм у довоєнні роки становив значну частку туристичних потоків та був пов'язаний із найбільш поширеними шахрайськими схемами (фіктивні тури, недобросовісне бронювання, підробка страхових документів тощо), дослідження його трансформації в умовах воєнного стану міг би суттєво доповнити кримінологічну характеристику досліджуваного явища. Доцільним було б окреслити, як скорочення законного виїзного туризму вплинуло на структуру кримінальних правопорушень: чи зменшилась кількість відповідних шахрайств, чи трансформувалися вони в інші форми (наприклад, схеми незаконного переправлення осіб через державний кордон під виглядом туристичних поїздок, конференцій, відряджень, використання фіктивних запрошень тощо). Більш детальне розкриття цього аспекту дозволило б продемонструвати взаємозв'язок між обмеженнями мобільності населення, зміною туристичних потоків і трансформацією криміногенних ризиків.

2. На с. 101 дисертації, характеризуючи трансформацію кримінологічної діяльності в умовах воєнного стану, не здійснено перспективного аналізу особливостей кримінологічної діяльності в період післявоєнного відновлення. З огляду на те, що туристична сфера розглядається як один із пріоритетних напрямів економічної реконструкції держави, доцільним було б окреслити

специфіку криміногенних ризиків на етапі відбудови, зокрема в умовах зростання інвестиційних потоків, міжнародної технічної допомоги, участі іноземних суб'єктів господарювання, відновлення туристичної інфраструктури тощо. Більш чітке моделювання кримінологічної діяльності у добу післявоєнного відновлення з урахуванням превентивного, аналітичного та координаційного компонентів, сприятиме посиленню прогностичного потенціалу дослідження та його стратегічній спрямованості.

3. На с. 138 дисертації подано стратегічні напрями розробки національної стратегії «Безпечний туризм України». Незважаючи на важливість запропонованої ідеї та її відповідність сучасним викликам, зміст кожного зі стратегічних напрямів розкрито не повною мірою. Враховуючи, що стратегія такого рівня не може залишатися виключно декларативною, доцільним було б деталізувати зміст її структурних компонентів. Без відповідної конкретизації окремі стратегічні напрями можуть сприйматися як виключно програмні орієнтири без чітких механізмів їх практичного впровадження. Таким чином, під час прилюдного захисту дисертації уточнення положень національної стратегії «Безпечний туризм України» вбачається бажаним і необхідним.

4. На с. 179 визначено роль громадських інституцій у досягненні кримінологічної безпеки у туристичній сфері. Водночас у роботі не повною мірою конкретизовано механізми, форми та інструменти залучення інститутів громадянського суспільства до реалізації зазначеного завдання. У цьому контексті доцільним було б розкрити, яким чином громадські організації, професійні асоціації, об'єднання споживачів, аналітичні центри чи цифрові платформи можуть бути інтегровані до системи запобігання кримінальним правопорушенням. Це обумовлює необхідність під час прилюдного захисту почути розгорнуту позицію дисертантки щодо конкретних моделей взаємодії держави та громадянського суспільства у сфері туристичної безпеки, а також щодо правових гарантій такої участі.

5. На с. 205 дисертації пропонується розроблення типових профілів ризику (risk profiles) для оцінки ступеня загрози у діяльності туроператорів,

готелів, транспортних компаній чи страхових агентств. Така ініціатива вбачається концептуально обґрунтованою та відповідає сучасним підходам до ризик-орієнтованого управління безпекою. Водночас у роботі не конкретизовано критерії оцінки відповідних ризиків, їх вагові показники, методику агрегування індикаторів та алгоритм ухвалення управлінських рішень на основі сформованого профілю. У цьому контексті доцільним було б запропонувати зразок типового профілю ризику у вигляді окремого додатку, наприклад, у формі таблиці з визначенням груп ризиків (фінансові, організаційно-правові, цифрові, репутаційні), системи індикаторів, шкали оцінювання та порогових значень тощо. Альтернативно це могло б бути подано у вигляді схеми або графічної моделі (матриці ризиків), що дозволило б наочно продемонструвати механізм практичної реалізації запропонованого інструменту.

Зазначені положення мають переважно дискусійний характер, відображають різноманітність можливих підходів до вирішення поставлених проблем та свідчать про плюралізм наукових позицій у межах сучасної кримінологічної науки. Саме наявність наукової дискусії, альтернативних поглядів і можливостей для подальшого уточнення окремих аспектів підтверджує актуальність обраної тематики й обґрунтовує її подальше теоретичне й практичне осмислення.

Загальні підсумки. Дисертаційне дослідження Кузьменко Анастасії Сергіївни «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 «Право», є завершеним дослідженням, у якому повно і всебічно вирішені поставлені перед ним завдання, що мають значення для розвитку кримінологічної науки та вдосконалення правозастосовної практики у сфері запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері.

Робота відзначається системністю, логічною послідовністю викладення матеріалу, обґрунтованістю висновків та наявністю положень, що містять

елементи наукової новизни. Отримані результати мають вагоме теоретичне й прикладне значення, можуть бути використані у нормотворчій діяльності, практиці правоохоронних органів, а також у науково-дослідній та освітній роботі.

Дисертація виконана з дотриманням вимог академічної доброчесності та відповідає встановленим нормативним критеріям щодо структури, змісту та оформлення наукових праць такого рівня. Наявні дискусійні аспекти не знижують її загальної наукової цінності, а навпаки, підкреслюють актуальність тематики та відкривають перспективи для подальших досліджень.

З огляду на викладене, дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами), вимогам до оформлення дисертації, затвердженої наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40, а дисертантка – Кузьменко Анастасія Сергіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –
заступник директора інституту
з освітньої та науково-дослідної діяльності
навчально-наукового інституту права
та соціального менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент **Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ**

Підпис заступника директора інституту з освітньої та науково-дослідної діяльності ННІ права та соціального менеджменту ДонДУВС Богдани Семенишиної-Фіголь засвідчую:

Т.в.о. начальника відділу документування
службової діяльності ДонДУВС

Вікторія МЕЛЬНИК